

Ђорђе Ј. Јанић

БОГ У ПОЕЗИЈИ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

У колу песника који су између два рата покушали да створе један свет поезије уско, повезан са вером, кључно место има Момчило Настасијевић. За разлику од књижевника који су се бавили неким магловитим теософским проблемима, као што су били Назор и Св. Стефановић, а такође различито и од прупе католичких књижевника у Хрватској и Словенији, Настасијевић је религиозну проблематику по-омаатрао уско повезану са животним проблемима човечанства.

Настасијевић је у овом поетском раду имао за примаран циљ проналажење божанских манифестација и њихово означавање. За разлику од осталих песника овог правца, ако ту о неком књижевном правцу може уопште да се говори, који су остали у области класично одређених песничких норми, он се виноу у неиспитане области нашег духовног наслеђа, покушавајући да реформом језика, племенитим и сакралним, лалеином,* постигне адекватно озвучење мисли. Његова песничка реформа би могла да се назове трагањем за чисту реч. Чиста реч, ослобођена савремених наслага, требало је да му послужи као механизам помоћу кога ће обновити прастару словенско-балканску мисао. За разлику од надреалиста, који су до правог означења мисли хтели да дођу директним, прецизним изношењем осећања, Настасијевић је омаатрао да се адекватност постиже мукотрпним цизелирањем стиха, проникнућем у тајну звука. Ту се његова поетика ослањала, делимично, на изучавање симболиста са почетка XX века, о односу и вези тона и значења. Од њих се он ипак разликовао тежњом да поред звука не занемари ни суштину стиха. Трагајући за звуком, он је трагао за суштином. Слично Роману, јунаку једне његове драме, Настасијевић је уз звуке флауте и клавира покушавао да проникне у чаробне тајне звука. Ипак, не може се ослободити утиска, да га никад није напушта-ло осећање, да ма колико се трудио, никад неће моћи да погоди ону вечно тражену молску мелодију коју прижељкује. Извлачећи своја сазнања из фолклора и тајанствених наслага у предању, он је стварао

* Божански муцање пророка.

своју космогонију, космогонију распетог човека, човека на развоју времена и идеја, жеља и моћи.

II

Песничка трагања Момчила Настасијевића почела су негде око 1916. године. За разлику од већине наших интелектуалаца тога времена, који су били окренути западњачкој култури и цивилизацији, он је заузео према њој сасвим супротно становиште. Професор француског језика, човек који је у младости преводио поезију француских декадентата, после једног судбоносног пута у Париз, разочаран у Запад чарлстона и канкана, окреће се Балкану, трагајући за сенима предака. Патријархално васпитање, које никад није изгубило утицаја на њега, одједаред избија свом силином, и он почиње да тежи, поред песничке обнове језика и моралној обнови српског народа. Почиње његова стрепња пред старозаветним Господом и покушај да се присети већ давно заборављене мелодије, о којој му остаде само сећање, само успомена, да негде у дољи се разлеже.

Његово путовање у Париз било је онај преломни тренутак после кога су се ослободиле наталожене и потиснуте мистичне силе, наслеђене од путника и неимара Настаса. Сукобивши се са послератном западном цивилизацијом, која се уз звуке црначке музике лечила од још незацељених рана и тражила заборав од себе и осталих, он је по угледу на многе руске песнике и мислиоце XIX века, побегао на траг у православље. Можда један од узрока овом Настасијевићевом наглом окретању треба тражити и у снажном утицају руске емигрантске интелигенције, чији значај, колико је мени познато, нико од савремених историчара књижевности није приказао а камо ли осветлио. Ангажованост руске емиграције у прератном животу Југославије била је најблаже речено, велика. Од обожаваоца античких идеала, Милоша Бурића, па до Јустина Сп. Поповића, сви су били опседнути касним славјанофилским идејама. Текстови руских аутора, као што је рецимо књига В. В. Зјењковског о руским мислиоцима, која је прво била објављена као циклус чланака у Новој Европи, а касније штампана и као посебна књига, допирали су до Настасијевића и на њега вршили очити утицај. Приближавање Настасијевића овим славјанофилским идејама текло је незадрживо, тако да га пред крај живота видимо у часопису „Хришћанска мисао“ како заједно са Исидором Секулић и Кс. Атанасијевићевом с једне и Јустином Поповићем с друге стране, покушава да обнови православну културу. Мистичке наклоности које су постојале код Настасијевића, под утицајем такве лектире, а и, као што видимо, многобројног усменог казивања, одвајале су га све више од званичних струјања културне авангарде, која је имала изразито рационалистички карактер.

Његово издавање од главних токова српске културе почело је око проблема увезене и родне културе. И ако никад није умањивао вредност западњачкој култури, већ пре као и Хомјаков мислио да ми треба да признамо Западу његово преимућство над Истоком, он се није могао отети осећању све већег отпора према незадрживој навали нама страних производа духа. Агресивну цивилизацију Запада он не напада као неспособну или мање вредну, већ као цивилизацију која тежи да наметне своје културне норме свим народима и да на тај начин изједначи и обезбоји сва национална стремљења која не потичу из

англо-саксонског, германског или романског извора. Једини начин на који народи могу да се одупру тој освајачкој културној политици јесте повратак народном језику, народној мелодији. За њега је светска култура била једно велико море а сваки народ река која утиче у њега. Свака река уноси у море своје специфичне састојке чинећи на тај начин морску воду интересантнијом. Самородност културног наслеђа једног народа је најважнији елемент приликом оцењивања вредности једне културе. Тако Настасијевић пише у есеју „За матерњу мелодију”: „Свима припада само оно ко је кореном дубоко у родно тле. Јер општечовечанско у уметности колико је цветом изнад толико је кореном испод националног.” Жеља за оригиналношћу, самородношћу, један је од мотива његовом одупирању инородним културним вредностима. Одупирање Западу ишло је стално узлазном линијом. Идеје Достојевског и мисли сличне оној Аксаковљевој да је: „На Западу душе све мање, а она се замењује усавршавањем државних форми и добрим полицијским устројством; савест се замењује законом, унутрашње потребе регламентом, чак се добротинство прометнуло у механизам; сва брига на западу легла је у државне форме” све су више освајале Настасијевића. Он почиње да трага за суштином етоса српског народа. Поглед му све чешће лута ка духовном наслеђу, фолклор му постаје главни извор идеја и надањућа. Он наставља традицију романтичара који су трагали за мрачним и тајанственим, са том променом, што помоћу тих мрачних наслага жели да пронађе камен мудрости духовног препорода. То његово трагање се завршило утапањем у народну душу, преко које је, или кроз коју је пронашао Бога, моћног и строгог Саваота Старог Завета.

III

Његов Бог није одговарао догмама јер је стваран на основу дуалистичких народних предања. Народна мистика, којом се он, углавном, служио, носила је у себи, поред утицаја православног учења и доста апокрифног хришћанства а и много политеистичког наслеђа. Православно учење о Богу који је Љубав или Реч Настасијевић је претворио у учење о Богу као Законодавцу и регулатору хармоније. Бог о коме је он говорио изгубио је многе родитељске особине, безмерну љубав, способност опраштања и постао је сама Неумитност. Али то ипак није био онај Бог каквог је насликао Мухарем Первић када је написао да „... његов Бог није ништа друго него Лепота и слутња о њој”. Ова нетачна констатација није зачуђујућа, јер није изузетак у доношењу судова о Настасијевићевој поезији, она је пре правило него што је нешто неовакидашње. Велика већина савремених критичара, нарочито они који развијају мисао о уској повезаности његовог поетског „Вјерују” са теоретским текстовима касних символиста, желећи да га што више европеизирају, намећу му идеје које он, знајући његов животни став, није могао да има. У исто време они му одузимају сву ону балканску тмоност и опорост, којих је његово дело пуно. Не треба много трагати да би се утврдило, да његов Бог, Бог о коме он пева и пише, може да се означи свакојачко, али сигурно не као Лепота. Случајно сам посетао за једним цитатом, а таквих је претпуно његово књижевно дело, и одмах сам налетео на мисао која је у директној супротности са Первићевом поставком.

У приповетци „Истинословац о међулушкој слутњи” Настасијевић пише: „Зар мора Боже, све питам, кога ти одабра, страдањем да је обележен”. Ова мисао јасно говори о каквом је Богу у Настасијевићевом опусу реч. Бог све враћа, безобзирно и безосећајно, у вечне регуле својих космичких сфера, све оне, или све оно, што је покушало да их поремети. Све оно што је изнад или испод ремети конструкцију васељене и самим тим је грешно. Превише срећни или превише несрећни имају заједничку судбину. За прехе предака обавезно испаштају потомци, јер су они настављачи једне антихармоничне линије која може да изазове хаос.

Најбољи доказ за моју тезу о Богу као диригенту божанске музике небеских сфера који огњем и мачем треба реметитеље реда јесте у односу Настасијевићевом према родоскрвности. Родоскрвност је код њега двоструко ремећење реда. Као полна веза то је ремећење моралних норми, као врхунска љубав, која је блиска самозаљубљености, она је скоро суштаственост љубави. Због тога јунаци његових драма, Странац и Бела, Роман и Магдалена доживљавају трагедије. Незнанац је такође двоструки реметитељ реда. Он је ооветник оца, убица стричев, трагалац за проклетим благом и заљубљеник који воли своју рођаку. Има у њему нешто од нашег Едипа, Находа Симеуна.

Грех је најтежи терет који је стављен на леђа људског рода, писао је Настасијевић. Од њега не постоји други начин очишћења до кроз крвави катарсис. Наследни грех је судбоносан и неумољив. Најбољи пример за то је драма „Бурџ Бранковић” у којој налазимо извесне елементе античких драма. Човек се креће по утврђеним стазама наметнутим од Усуда, па ма колико његова тежња ка праведности и честитости била, за њега нема излаза из трагично утврђеног редоследа ствари. Све је код Настасијевића у бити трагично, и тек пропуштено кроз Божанску милост, оптимистично. Без Бога, који је задржао извесне хришћанске елементе, његов свет би личио на свет из германских предања, који се креће и живи пред страшном претњом* Рагнарака. Пропаст која се приближава не примећује се. Узмимо само песму „Предвечерје” која као да долази из Апокалипсиса:

Исполин анђео
Силовито над крововима затруби.

И не виде га, жарки стуб,
и не чују.

Он труби, труби
у предвечерја страховни руб.

И видим,
Само што пагубом не букне
кужна олуја.

И чујем, само што страховно у складу не захори
Амилуја.

Анђео, труба која најављује несрећу, народ који не види предзнаке Божијега гнева, све је то узето из Светог писма. О Светом писму

* Трагични завршетак света.

као извору многих Настасијевићевих мисли а такође и језичкој ризици могла би да се напише једна повећа расправа. Вредно је споменути један покушај учињен у том правцу а то је рад професора Борба Трифуновића објављен нажалост у једном провинцијском часопису, релативно мало познатом.

IV

Настасијевићево дело, онакво какво је остало после његове смрти, састављено је углавном од четири основних група: приповедака, драма, које се могу поделити на оне које су писане у стиху — музичке и оне које су писане у прози, есеје и песме. Највиши домет мисаоности и артифицијалности, по мишљењу целокупне досадашње критике, постигао је у поезији. Драмама је, рецимо замерано безброј ствари, често опречних; од слабости драмског заплета до немогућности стављања на сцену. О приповеткама је врло мало писано. Тек пре кратког времена Н. Милошевић је објавио први значајнији текст о Настасијевићевој прози. Оно што је до тада писано било је до зла бога површно, са обавезним похвалама и покудама, које нису значиле ништа друго до ли крајње неразумевање и неуживљеност критичара. Тако је, рецимо, М. М. Пешић, пријатељ Настасијевићев, писао поводом збирке приповедака „Из тамног вилајета” у „Вољи” 1927. године: „Приповетке Момчила Настасијевића немају садржине. То је мало чудно, али тачно. Форма је у њима угушила садржину, и господин Настасијевић је отишао у другу крајност” (стр. 72). Тако је мисао о Настасијевићевом ларпуларизму постала један од лајтмотива наше критике. Зато Миодраг Павловић, желећи да што боље поткрепи своју тезу о вези Настасијевића и симболиста, пореди га са Метерлинком из епохе његове „Плаве птице” и ако ту веза, по свој прилици нема никаквих, а ако и постоје, оне су минималне. Расправљајући ово питање, ако до расправе буде уопште дошло, треба узети у обзир напад Јустина Сп. Поповића на Метерлинка, објављен у часопису „Хришћанска мисао”. Да је сличност иоле постојала, Поповић не би пропустио да то спомене.

Драме су, поред есеја, најзапостављенији део Момчиловог опуса. О њима се такође од случаја до случаја писало и то, по нашем обичају, свечарски. Што се тиче есеја, њима нико до дана данашњег није признао неку већу вредност већ су сматрани еклетичним. О њима нико није писао посебно. Разлог томе треба тражити у раскораку који постоји између естетичких стремљења Настасијевића и савремене песничке генерације.

Једино је поезија добила озбиљније критичке приступе. Само, већина од тих приступа је приказивачког карактера. Већина је била писана свечарски (Винавер, Исидора Секулићева, Павловић, Попа, Михиз, Ксенија Атанасијевић и М. Деврња) или хроничарски (Глигорић, М. М. Пешић, Ладан, Глушчевић). Праве критике, дубиозне анализе, по свој прилици, неће скоро ни бити.

У „Сабраним делима” (Београд 1938) поезији су посвећене две књиге. У једној су песме из Настасијевићеве збирке „Пет лирских кругова” и још два циклуса састављена од песама штампаних по разним часописима после изласка ове збирке а до песникове смрти. Друга књига има само значаја за књижевну историју. У њој су објављене неке његове почетничке песме и варијанте већ штампаних песама. Ова

друга књига је остала незапажена и може само да послужи приликом научних истраживања.

Критика се, углавном, бавила само првом књигом.

V

Прво што се, у набројаним критикама спомене, то је симболична конструкција циклуса по коме сваки циклус има неко специфично значење и место у збирци. Први је разрадио идеју о томе М. М. Пешић у књизи „Савремени писци“ објављеној пре рата. По свему судећи, сви каонији критичари црпили су од њега податке о симболичности циклуса, па су те податке према својим инспирацијама мењали, јер је јако код свих потоњих критичара варирање његових идеја. Упињање да се нешто пошто пото учини на том плану, довело је до великих замагљивања и залута. У духу те традиције, а и због вероватноће да ту има неке истине и ја ћу покушати да дам извесна тумачења на основу две методе до сада некоришћене од испитивача, иако знам, да је такво интерпретирање, најблаже речено, сумњиво.

Збирка се састоји од седам кругова или седамдесет и пет песама. По циклусима број песама изгледа овако: Јутарње (9), Вечерње (9), Бдења (13), Глухоте (10), Речи у камену (14), Магновања (13), Одједи (7). Као што видимо број песама је у циклусу доста уједначен. Најмањи циклус је састављен од седам песама а највећи од четрнаест, али већина се креће око десет.

Ако предпоставимо да Настасијевић није ништа знао о Кабали, у што ја сумњам, ипак је могуће да је приликом ребања песама у циклусу њихов број зависио од неког унапред намењеног значења. Познато је да бројеви у нашем народу имају магично симболично значење. Тако, рецимо, број три означава љубав а такође и бројеви шест, девет и дванаест имају нешто позитивно у свом значењу. Седам значи смрт а исто тако и четрнаест. Тринаест је познат као несрећан број и то не само код нас већ и код осталих индоевропских народа. По овом разјашњењу о симболици бројева, кругови би имали овакво значење: Јутарње и Вечерње су у знаку љубави и тражења. Бдење је несрећа која се срушила на песника и која се продужује и заокружује у *Глухотама*. Глухоте су преломни круг у збирци. После песме Родитељу, која иде у ред најпесимистичкијих песама на српском језику, а којом се завршава циклус Глухоте, улазимо у пределе окамењеног бола, Речи у камену су бол која окамењује, смрт која леди, свет пустоши и несреће. Нема ту више никакве наде. Старост духа је надвладала младост тела. Живот је долина плача. Ма куда се окренуо — свуд непријатељ.

Живоме живо крвави дуг
Брат брата једе,
Друга друг. (XI)

Кругом *Речи у камену* се завршава његова прва збирка. Два следећа циклуса показују извесне промене, враћање осећања натраг у тело које се буди. Настасијевић излази полаганом из своје обамрлости. Несрећа је ту али као пролазно, временито стање. Последњи круг, Одједи, је у знаку неумољиве смрти. Нема више ни побуне, ни згром-

љености. За смрт се зна и она се чека. И сам наслов круга је симболичан; од живота, стварања и кретања ми чујемо само одјек.

Ово објашњење на основу симболике бројева није далеко од оних објашњења која су на основу импресија давали Пешић и Милодраг Павловић. За разлику од Пешића, Павловић је покушао да што више „модернизује“ Настасијевића, дајући неке, чудне закључке. Тако о *Речима у камену* он каже: „У целини то је визија која уједињује село и град, визија апокалиптичних дрхтања, сагледање несавладивих личних раздирања, и показивање оног дела људске судбине у коме је човек зависан од човека“. (М. Настасијевић: *Изабрана дела*, Предговор, стр. 18). Тако Павловић згуснуту трагичност зрмљеног човека пребацује у област чисте фразеологије у тзв. уједињење села и града и неке псеудо-хуманистичке мисли о вези човека са човеком. Желећи да Настасијевића што више приближи духу времена, Павловић је писао: „... ако изузмемо врло мало текстова, можемо рећи са убеђењем, да Настасијевић не спада у жанр религиозних песника“. (исто стр. 44). Свако ко је прочитао више од пет Настасијевићевих песама зна да је овакав закључак нетачан. Уопште, сва елиотовска размишљања о Настасијевићевој поезији су депласантна.

Ако покушамо да помоћу наслова песама и кругова утврдимо њихово тајно значење, доћићемо до врло интересантних закључака. Прво, круг песама *Јутарње* састављен је од следећих наслова: Фрула, Јасика, Извору, Румена кап, Зора, Бурбевци Сан у подне, Грозд, Дафина. Сви наслови су из природе, нелични. То су песме животне радости и оптимизма. Четири песме носе имена биљака. Све је раћање, цвеће, зора, подне.

Вечерње већ значе извесно затамњивање. Већ имамо много мање идиличног весеља, ту је неко, још нејасно, наслућивање несреће, која још није ту, али се спрема свом силином да се спусти на нас. Наслови су: Љиљани, Биљкама, Вечерња, Чесма крај пута, Позној, Врбе, Сутон, Труба, Сестри у покоју. Труба и Сестри у покоју су песме које већ опевају смрт.

Бдења имају двоструко значење; чекање и неорећу која већ хара. Човек је усамљен и трага за излазом. Проблем немогућности повезивања човека и осталих људи Настасијевић решава по угледу на неке савремене персоналисте. Људи су усамљени и једина веза међу њима је Бог. Тако у првој варијанти песме *Осама на тргу*, објављеној у „*Вољи*“ за 1927. годину, он почиње песму стихом: „Стукнем на равном тлу: сам ја около Бог“. Бог је једина веза између појединаца јер велики град тута човека и претвара га у део безобличне масе. Наслови песама у овом кругу показују изразито песимистичку тенденцију. Наслови песама су: Молитва, Божјак, Две ране, Осама на тргу, Предвечерје, Траг, Јединој, Мировање дрвећа, Сиви тренутак, Гробној, Брату, Родитељу. Циклус се завршава ваљда најпесимистичкијом песмом на српском језику. Осећајући трагичност живљења, овосветоког јада и чемера, песник се одриче биолошког продужења, које по њему значи и настављање прародитељског греха. Он се у песми *Родитељу* приближава једном пустиножителском погледу на свет.

И не као ти
Стрмоглав оплођењу
Слепо на пир.

Но вољом, те не саздала ме,
Пут отварам, ево,
Себи за уништење,
Нерођенима за мир.

Плод ја без плода твој,
И судња ова у мени реч.

Следећа два циклуса немају посебних наслова песама *Глухота* и *Речи у камену* самим својим насловом говоре о садржају. Глухоте опевају мртвило које обузима дух, које притиока човека и само што га не смрви. Не постоји могућност искупљења. Овај круг је глуво доба једне осетљиве душе рођене за боља и оношљивија времена. Свака нова бол је она капља за коју се мисли да је последња, да је то она која превршљује могућност трпљења.

Отврднуло је,
Уздрхти чудно,
Превршиће.

А живот се ипак наставља. *Речи у камену* су опис људске несреће, чемера који је окамењен, песма о боли која је одавно постала део нас, која је од нас већ неразлучива. То није опис живота који се живи, већ је запис нечега што се некада десило и о чему ми имамо само сећање. Ово је у исто време круг где се налазе најхерметичније Настасијевићеве песме. За њихово тумачење потребно је познавање варијанти које нису објављене већ се налазе код пеоникове породице, а које сам само једном прочитао захваљујући доброты композитора Настасијевића.

Магновења су састављена од следећих песама: *Епитаф*, *Поглед*, *Награда*, *Порука*, *Пут*, *Вест*, *Туга у камену*, *Храм*, *Речи из осаме*, *Струна*, *Мисао*, *Радосно опело* и *Он*. Од „Епитафа“ који је запис о сопственом престанку, па до „Струне“ која се прекида и кидањем производи последњи али и најлепши звук, Настасијевић се враћа својим старим мотивима, мешавини сентиментално личних и мистично филозофских идеја. Миодраг Павловић сматра, у већ споменутом чланку, да се у овом кругу налазе осам ремекдела. Са том Павловићевом тезом овог пута не бих хтео да расправљам, али могу слободно да кажем да је овај круг обнова Настасијевићевог сентиментализма, његов повратак животу и животној борби.

Последњи круг *Одјеци*, састављен је од најмањег броја песама: *Молитва*, *Туга*, *Погреб*, *Сећање*, *Јутро*, *Из осаме* и *Прича*. Круг почиње једном од најнадахнутијих религиозних песама код нас. Ово је круг сећања, пребирања, претраживања остатака прошлости. Круг се састоји од релативно слабог збира песама. Разлог томе треба тражити у томе што су оне као и песме из претходног круга, покупљене из часописа и формиране у кругове после песникове смрти.

Као што се види из ових кратких и овлаш набачених покушаја, оваква врста анализе није нимало тешка али је зато што се тиче научне вредности врло сумњива. Испитивање кругова и утврђивање места појединим песмама у круговима, долази се до закључка да овака структура која хоће да се формира на основу оваквог истраживања, мора да доведе до измене места песама у појединим циклусима а та-

кође и до промене редоследа кругова. Интерпретирање кругова а и целе збирке зависи од става који интерпретатор има према Настасијевићевом књижевном делу уопште, па самим тим, као што сам већ напоменуо, и нема неко објективно значење, већ је пре слободно варирање асоцијација око већ утврђеног круга тема и идеја.

VI

Постоје два основна мотива у поезији Момчила Настасијевића: Човек и Љубав и Човек и Смрт. Однос Човека према Љубави и Жени код Настасијевића је многозначан и вишесмеран. Пошто је временски ограничѐн на овом свету, човек мора своју ванвременску љубав према жени да ограничи и сабије у одређени временски однос. То одређено, ограничено време, човек користи трагајући за пратипом, за вечно женоким моделом. Немогућност проналажења тог идеала доводи Настасијевића до лутања, до мењања објеката љубави, а самим тим до развијања осећања кривице. Стални сукоб између онога што има и онога што жели да постигне натерава га на лутања, на трагања без успеха. Љубав коју Настасијевић осећа према жени оптерећена је неурозама. Он је, обично, недостојан жене коју воли због својих некадашњих љубави, које су га испрљале. Свака жена која долази после садашње, као непозната, ближа је пратипу, и самим тим њему дража. Али пошто је истрошио љубав на садашњој и прошлима, он приликом успостављања нове везе пада у депресивно стање. Зато и имамо стално певавање кривице и недостојности. Комплекс преха био је код њега страховито развијен. Осећање недостојности, преузето из односа човек — Бог, транспоновало се код њега у осећање кривице према Жени. Ту је извршено поистовећење на линији недостижног и божанственог. Тако он у песми „Позној” пева:

Ни зрна винограда теби за лек
Туђе испиле усне твоје вино
За гутљај по локва блуда
Прости за блуд.

Знам истина је ово,
И плеле би се у венац душе,
Ал гњилу моју
ево, расточила пут

Осећање кривице има Настасијевић према свакој жени коју воли. Осећање усамљености само појачава овај утисак. Жена му је нека компензација, допуњавање у тренутку пада и немоћи. Свака веза којој се приближава изазива код њега хамлетовско двоумљење. Љубав је код њега другарство, братимство и сестринство. Једино решење је у уздржавању, које има за циљ скупљање опромне масе осећања и транспонованье њихово у спириталну љубав. Уздржавање доноси награду у вишим сферама.

Дал налити се вина?
Или од зрачна недира
У златну маглу да пресахнем
За нове златне облике. (Грозд)

Ту се Настасијевић делимично наставља на традицију хришћанских средњовековних певача који су поистовећивали љубав према Госпођи са љубављу према Ботородици (Видети о томе расправу Иље Голенишчева-Кутузова објављеној у књизи издатој код Српске књижевне задруге у збирци Савременици). Ту налазимо нека класична решења и из каснијих епоха, којима се оцртавао лик срамежљивог љубавника. Тако се у песми која носи назив Извору, обраћа извору да му помолне да освоји драгану:

трава се травци напнула,
ја сам;
помени, водо, за мене.

Песник повезује Природу у магично коло својих помоћника приликом освајања вољене девојке. На тај начин он се тесно веже са нашом народном поезијом. Зато, ма колико то чудно изгледало, он представља спону између мотива из приморских и балканских области.

Врхунац љубавних осећања Настасијевић постиже у магистралној песми *Гости*. Песма је састављена из три мотива. Први говори о усамљености песничковој и Њеном доласку у сан. Песник осећа трижу савести што воли туђу жену. У другом делу песник је моли да му не долази више, јер њен долазак изазива код њега само позлеђивање рана. „Трује не цели твој лек”. Трећи део преноси ову грешну љубав са земље у небеске сфере. Настасијевић прибегава метампсихози да би нашао решење својој љубави. Тек у неком од будућих живота, он ће наћи своју љубав. Прижа савести је стална величина у његовој поезији, па је и у песми *Гости* основни мотив. Депресивно стање изазвано осећањем кривице достиже у овој песми врхунац кристализације. У свету који је пустиња, поље плача, најгори од могућих светова, једна од тренутних мањих казни, којим је кажњен дух отелотворењем је љубав, љубав је извор још једног бола духу. Она никад није љубав која се рађа, она је увек прошла или немогућа.

VII

Код Настасијевића однос Човека и овета у коме живи је апокалиптичан. Човек је од самог почетка трагична личност, осуђена на јад и искупљење. Осећање изолованости, које је било последица слабе комуникативности, појачало је сигурно овакав његов став. М. М. Пешкић, у већ раније цитираном чланку, каже да се Настасијевић врло ретко упуштао у интимније разговоре са људима. Он издваја само Десимира Благојевића као пријатеља Настасијевићевог са којим је овај највише разговарао. Остала познанства, или добар део њих, припадао је групи интелектуалних пријатељстава. Свет који га је окружавао, а у коме је он остао сво време странац, није му пружао неки нарочити знак пријатељства, преко кога би се он повезао са животом. Ограничен на узак круг познанстава, који се током времена сузио на групу око „Пута” а касније „Хришћанске мисли” и „Нове смене” он је оријентисан на друштво наклоњено мистицизму. Он, који је хтео да воли цео свет, који је хтео да све обгрли и да се све налази у њему, морао је да се осећа страшно усамљеним. Свет му је остао загонетка. Несазнајност додире са другим, осећање да није као остали, да је над њим

Усуд преломио штап, стално га је пратило. Тако он у другој варијанти пеоме *Осама на тргу* пева:

То куда непроход им,
Чудно ми се отвори пут.

То куда ступај им лаки,
стукнем брале.

Он који више није био човек од овога света, збуњен је стајао у њему али не можемо бити сигурни у његову искрену жељу да се са њим стварно утопи. Оно што он жели није никако било утапање са масом. Отпор и непризнавање средине полагано га отуђује и згађује, те живот трне у њему, и чини ли се то мени, као да дозива сестру смрт да дође. Постављао је питања на која му ниједан Адамов потомак није могао да одговори. Одговоре које је сам изналазио можемо назвати пре чуђењем но одговорима. Чуђење га је одводило далеко од мржње. Схвативши несазнајност великих и малих ствари, и неразумљивост људског живљења, он се повлачи у неки свој мир, мир старозавтених пророка који га води, не резигнацији, но љубави према свему оном што јесте и није. Он није могао да мрзи оне који га не схватају кад су они у свом незнању били далеко испод њега. Није разумевао живот, није могао да нађе ни крај ни почетак ономе што се збивало.

Лове,
а уловљени.
С вечери, туго,
ко коме плен?

Због тога се окреће Богу тражећи у њему мир и спокојство. Али као и Јов, Настасијевић не може да се смири у скрушеној вери. У песмама *Труба* и *Божјак* он подиже глас против оног што јесте и оног што га чека. Сва религиозност, сав систем који се генерацијама стварао, пада пред једном простом мишљу

Шта вреди поп што моли,
па крстача, па име,
неће се војник вратити у село,
неће пољубити коју воли. (Труба)

Тиме је све било срушено у њему. Слично је и Иван Карамазов једном изгубио веру због једног детета и једног пса. Само Настасијевић се стално враћао Богу, једином заштитнику у овом великом и страном свету. Песник божјак јеца над злом судбином коју му је до судио Бог али зна да је свака побуна илузорна. Зато имамо песму *Молитва* као покушај да се измире он и Бог.

Блажен у теби да занемим.
И од нема мене
стена да прозбори гори,
гора цвећу.

Као што је обично, у таквом стању анксиозности он полази заобилазним путем да би стигао до циља. Свет му је остао затворен иза седам печата. Ништа не помаже његово туповање.

И ја бих у вреви да врвим,
осама на тргу ме снађе,
тишина њином хуку.

(Осама на тргу)

Чезња за живљењем јавља се стално код њега. А језичка реформа која је била испраћивање од маса за чијим је пријатељством чезнуо, све га је више одвајало од других. *Онај непосредни контакт који је желео да постигне поетском реформом није достигао.* Његови настављачи као што су Радомир Продановић и Васко Попа нису га доследно следили. Онда где су желели да се служе његовом елиптичном реченицом заборављали су да та елиптичност није суштина његове поезије. Суштина је била она несазнајна тајанственост која нам невидљивим прстима по души свира. Суштина је оно молско што по ритовима и храстовим шумама удишемо. То је звук фруле што по дољама се разлеже.

Summary

Djordje Janich

THE IDEA OF GOD IN THE POETRY OF MOMČILO NASTASIJEVICH

By studying the poetry of the famous modern poet Momčilo Nastasijevich the author came to the conclusion that the poet had rather a vetero-testamental view of the Godhead.